



VLADA KOSOVA
Ministarstvo Trgovine i Industrije

TRGOVINSKE RAZMENE KOSOVA
2008

Jul, 2009

U prvoj godini od nezavisnosti, Kosovo je obeležilo značajan ekonomski progres. Ekonomski rast u 2008 godini se procenjuje da je bio oko 5.4 procenata, procenat koji je veći od proseka zemalja Zapadnog Balkana. Ovaj nivo rasta se očekuje da bude održiv i za dolazeće godine. I drugi makroekonomski parametri pokazuju pozitivan rast u ekonomiji Kosova. Nivo Direktnih Spoljnih Investicija ostaje zadovoljavajući, dok cene ostaju pod kontrolom. Sektor bankarstva je i dalje snažan i u porastu. Sa druge strane, fiskalni sektor je u stalnom poboljšanju. I na kraju, izvozi su obeležili najveći nivo od završetka rata.

Ovi trendovi u ekonomiji Kosova su obeleženi u 2008 godini, koja je bila jedna od najtežih godina za globalnu ekonomiju u poslednjim decenijama. Finansijska kriza, koja je uzela karakter jedne globalne ekonomske krize, je donela duboku recesiju u razvijenim svetskim državama. Manje razvijene zemlje, uključujući ovde i zemlje u tranziciji, su se takođe suočile sa određenim ekonomskim poteškoćama kao rezultat globalne krize. Ni Kosovo nije moglo da u potpunosti izbegne krizu, iako su njeni efekti veoma mali. Ima indikacija koji govore o signalima smanjenja remitenci, uvoza, kredita u privatnom sektoru, i Direktnih Spoljnih Investicija u odnosu na prethodne godine. Ali, ovi efekti su održani pod kontrolom putem državnih rashoda, posebno preko kapitalnih investicija i onih u platama koje su posebno uticale na ojačanje unutrašnje potražnje.

Naprotiv ovih pozitivnih trendova, mnogi izazovi ostaju. Oni su posebno povezani sa visokim nivoom nezaposlenosti, kao i sa pozicijom konkurentnosti Kosova na spoljnom tržištu. Što se ove poslednje tiče, neprekidni negativni trgovinski bilans govori o neophodnosti hitnog sveobuhvatnog institucionalnog pristupa ovom problemu. Institucije Kosova su svesne da promena ove realnosti zahteva sveobuhvatni ekonomski i politički pristup i reforme kako bi se promenila operativna sredina na Kosovu, sa ciljem poboljšanja pozicije konkurentnosti Kosova na svetskom tržištu. Kao rezultat, one imaju aspiracije da promene i dopune postojeće ekonomske politike i da poboljšaju institucionalnu funkcionalnost. Ovo bi, u velikoj meri, unapredilo operativnu sredinu na Kosovu.

U ovom kontekstu, MTI je preduzelo značajne institucionalne korake za unapređenje pozicije izvoznog sektora Kosova na spoljnom tržištu. MTI je završio novi dokument Trgovačke Politike Kosova. Ovaj dokument je nastavak dokumenta iz 2004 godine i nekih ranijih vladinih dokumenata o trgovačkom režimu Kosova. Dopune predstavljene u dokumentu uzimaju u obzir političke promene kao posledicu nezavisnosti zemlje, koja je promenila kontekst i političku poziciju Kosova na međunarodnoj areni, koja je takođe reflektovana i na ekonomsku poziciju Kosova. Štaviše, dizajn ove politike je tretiran u kontekstu procesa integracije Kosova u EU. Izmene u ovom dokumentu takođe uzimaju u obzir signale od strane zajednice preduzetnika na Kosovu i od drugih zainteresovanih ekonomskih stranaka. Zasnvano na ovom dokumentu, MTI će u 2009 godini započeti sa pripremom Strategije Promovisanja Izvoza. Oba ova

osnovna dokumenta će predstaviti jedan detaljan plan mera za oživljavanje izvoznog sektora Kosova. I ovaj opisni izveštaj spoljnog sektora Kosova je još jedan pokušaj MTI-a da bi pokazalo svoju revnost za unapređenje spoljnog sektora.

Lutfi Zharku

Ministar Trgovine i Industrije

Jul, 2009

Sadržaj

1. Uvod.....	Error! Bookmark not defined.
2. Razvijanja u Medunarodnoj Trgovini.....	5
3. Razvijanja na Zapadnom Balkanu	6
4. Ekonomska Razvijanja na Kosovu	7
4.1 Trgovinska Politika Kosova	8
4.1.1 Trgovinski sporazumi za dalju liberalizaciju	9
4.1.2 Razvojne Politike vezane za spoljnju trgovinu	10
4.2 Trgovinske Razmene Kosova.....	11

Tabelat

Tabela 1: Eksporti dhe importi sipas procedurave statistikore.....	16
Tabela 2: Eksporti dhe importi në vitin 2008 sipas seksioneve të sistemit të harmonizuar.....	17
Tabela 3: Partnerët kryesor tregtar.....	20

Figurat

Figura 1. Bilanci tregtar i Kosovës, 2001-2008.....	15
Figura 2. Eksportet kryesore sipas kapitujve.....	18
Figura 3. Importet kryesore sipas kapitujve.....	19
Figura 4. Importi sipas kategorive të përgjithshme të produkteve.....	20
Figura 5: Tregjet kryesore eksportuese dhe importuese të CEFTA-s.....	22
Figura 6. Tregjet kryesore eksportuese dhe importuese të BE-së.....	23

1. Uvod

Ovaj izveštaj analizira glavne tokove trgovinskih razmena Kosova u toku 2008 godine. U ovom izveštaju je istražen jedan određeni broj dimenzija. Prvo, kako bi se stvorio kontekst diskusije, diskutovaće se međunarodni ekonomski tokovi, sa posebnim fokusom na trgovinske razmene. U ovom kontekstu, analizovaće se i dešavanja u regionu Zapadnog Balkana. Kasnije, sažeće se Trgovačka Politika Kosova, dokumenat koji je završen malo ranije. U nastavku, analizovaće se glavni pokazatelji spoljašnje trgovine. Eksport i import Kosova će se analizovati u kontekstu sastojaka i glavnih trgovinskih partnera. Što se ove poslednje tiče, analiza će se koncentrisati na određene grupe zemalja, odnosno zemlje Zapadnog Balkana i zemlje Evropske Unije (EU) kao glavne trgovačke partnere Kosova.

2. Razvijanja u Međunarodnoj Trgovini¹

Posle nekoliko godina brzih porasta, 2007 i 2008 godina su se obeležile mnogim problemima za svetsku ekonomiju. Sada je svet blizu recesije. Finansijski problemi koji su buknuili sredinom 2007 godine, vrtoglavi porast cena nafte i tendencije za veoma restriktivne monetarne politike u nekoliko zemalja su trasirale put ekonomskim teškoćama 2008 godine. Kao rezultat, svatska proizvodnja je postigla veliki pad. Na svetskom nivou, pad je bio za 1.3%. posebno u razvijenim zemljama, pad u opštoj proizvodnji je bio veoma vidljiv. Za razvijene zemlje opšta proizvodnja u 2008 godini je obeležila pad za 1.4% u poređenju sa prethodnom godinom. U ovoj grupi zemalja, najveći pad je postigao Japan, od 1.7% u poređenju sa prethodnom godinom. I zemlje u razvoju kao i one u tranziciji nisu bile otporne na ove poteškoće, iako efekti ne izgledaju tako značajni kao u slučaju razvijenih zemalja. Za zemlje u tranziciji, porast opšte proizvodnje u 2008 godini je bio 6.9% do je u 2007 godini bio 8.3%. što se tiče zemalja u razvoju, od 7.1% koliko je bilo povećanje u 2007, u 2008godini to povećanje je bilo 5.9%.

Problemi sa kojima se suočio svet u 2008 godini su se reflektovali i u trgovinskim razmenama. Svetska trgovina u 2008 godini je obeležila povećanje od 4.4%, što pokazuje pad od prethodne godine kada je bilo 6.3% (približno polovina proseka povećanja za period 2004-2007, koja obeležava 8.6%). Ovo smanjenje je uglavnom bilo rezultat smanjenja importa SAD-a, koji čine 15% totala svetskih importa. Istovremeno, i eksporti SAD-a su obeležili padove. I eksporti zemalja Evrope su bile pod uticajem opšte ekonomske krize, posebno od pada potražnje u SAD. Tokom 2008 godine bilo je pada porasta eksporta u Zapadnoj Evropi sa 3.9% na 3.6%. Približno isti efekti su vidljivi i u Aziji, posebno u Japanu. Zemlje Afrike i Latinske Amerike na početku godine su zaradili od visokih cena za proizvode i usluge (posebno

¹ Informacije i podaci u ovom delu su zasnovani na: Ujedinjene Nacije (2009), *World Economic Situation and Prospects 2009*, [online] <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=10852&intlItemID=2068&lang=1&mode=downloads>; kao i, UNCTAD (2009), *Trade and Development Report, 2008*, [online] <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?Docid=10438&intlItemID=1397&lang=1&mode=downloads>.

one koje se oslanjaju na zemljoradnju i na turizam) da bi povećali eksporte, ali tokom druge polovine godine trendovi u cenama su uzeli suprotni pravac stvarajući suprotne efekte.

Projekcije pokazuju da tražnja za importe u većini zemalja očekuje daljni pad, povećavajući šanse za daljnje padove u svetskoj trgovini.

Mnogo je bilo mera koje su se preduzimale tokom 2008 godine za smanjenje efekata krize, ali bez mnogo efekata. One su bile usmerene uglavnom na finansijski sektor, regulisanje finansijskog sektora je bila jedna od prvih mera, onda injekcije velikih javnih fondova za rekapitalizaciju banaka je bila jedna druga iskorišćena mera. Kao rezultat, Vlade zemalja su postale suvlasnici banaka u problemima i ponudile su garancije u depozitima i druga finansijska imanja sa ciljem povećanja poverenja u ovaj sektor. Ali izgleda da bez snažnih makro-ekonomskih mera i to dobro koordiniranih od strane svih važnih aktera na svetskom tržištu, opšta svetska recesija je neizbežna.

3. Razvijanja na Zapadnom Balkanu^{2,3}

Zemlje regiona Zapadnog Balkana su manje pogođene od ekonomske krize. Podaci govore da pad ekonomske aktivnosti u ovim zemljama nije bio ni približan onome kao u razvijenim zemljama. U stvari, nekoliko zemalja su bile veoma malo taknute krizom. Ali, postoji jedan veliki konsenzus da nijedna zemlja neće biti imuna prema krizi. Prva mesta regiona koje su se suočile sa efektima krize su bile Hrvatska, Srbija i Crna Gora, u drugom delu 2008 godine. Albanija i Bosna i Hercegovina nisu mnogo videli efekte krize. Jedno objašnjenje za ovu pojavu treba biti povezano činjenicom da je struktura i nivo trgovinskih i investicija zemalja regiona sa svetom drugačiji. Dakle zemlje koje imaju snažne trgovinske i investicione veze sa EU-om su uticale ranije i ovaj uticaj je bio višeg intenziteta. Sa druge strane, zemlje koje imaju manje veze sa EU-om i razvijene zemlje koje su bile više obuhvaćene krizom, kao npr. Albanija i Bosna Hercegovina, izgleda da su bile otpornije na efekte krize.

Rečeno u šiframa, posle jednog impresivnog ekonomskog rasta u 2007 godini (prosečni rast BDP-a je bio 6.3%), u 2008 godini ovaj rast u zemljama Zapadnog Balkana je počeo da se usporava. Ekonomska aktivnost u 2007 godini je bio rezultat snažne potražnje na unutrašnjem tržištu kao i porasta kredita i plata. Eksporti regiona u 2008 godini su obeležili prosečan rast od 9%. Ali, kao rezultat usporavanja rasta u 15 zemalja EU-a (evro-zone) takav nivo rasta eksporta iz regiona nije održiv. Sa strane ponude, pre svega usluga kao i aktivnosti finansijskog posredovanja, telekomunikacije, transport, i trgovina su dali najveći doprinos ekonomskom rastu u regionu. U slučaju Hrvatske i Crne Gore, turizam je bila još jedna od determinanti ekonomskog rasta. Dok u slučaju Albanije i Makedonije značajan doprinos rastu je bio

² Osim Kosova (čiji će se ekonomski trendovi diskutovati u nastavku) druge zemlje Zapadnog Balkana su: Albanija, Makedonija, Crna Gora, Srbija, Bosna i Hercegovina i Hrvatska.

³ Informacije i podatci iz ovog dela su zasnovani na : Evropska Komisija (2009), *The Western Balkans in Transition*, [online] http://ec.europa.eu/economy_finance/publications.

sektor građevine. Ne samo za ove dve zemlje već i za druge zemlje regiona sektor građevinarstva je jedan od najznačajnijih ekonomskih sektora. Osim Srbije, ovaj sektor u svim zemljama Zapadnog Balkana čini više od polovine formiranja fiksnog bruto kapitala. Jedn drugi značajan aspekt je industrijska proizvodnja, koji se menjao u celom regionu. U ovom kontekstu, proizvodnja proizvod iz osnove metala se čini da je industrijski sektor na koji je najviše uticala kriza, posebno smanjenom svetskom potražnjom kao i od drastičnog pada cena.

Naprotiv relativno visokih nivoa ekonomskog rasta, realna norma konvergencije sa zemljama EU-a se razlikuje iz zemlje u zemlju. Prosečno, BDP zemalja Zapadnog Balkana ostaje samo 20% proseka 27 zemalja EU-a.

4. Ekonomski Razvoji na Kosovu

Kosovo je obeležilo značajan progres u određenim ekonomskim poljima tokom 2008 godine. Ekonomski rast u 2008 se procenjuje da je 5.4%, prevazilazeći tako prosek zemalja Zapadnog Balkana za koje Evropska Komisija procenjuje rast od 2.6%. Za 2009 i 2010 porast prema KAŠ je projektovana da bude oko 4.1% odnosno 4.8%, dok se očekuje da rast prevaziđe 5.3% odnosno 6.0% tokom 2011 i 2012. I nasuprot ovih trendova, Kosovo ostaje zemlja sa najnižim BDP po glavi stanovnika u Evropi. BDP po glavi stanovnika na Kosovu u 2008 godini iznosi €1,850.

Što se tiče globalne ekonomske krize, Međunarodni Monetarni Fond procenjuje da je Kosovska ekonomija veoma malo taknuta od ovih tokova kao rezultat niskih eksporta i neprekidnog rasta javne potrošnje. Ali, rizici – prema MMF ostaju. Već sada se vide signali smanjenja pošiljki iz vana (dijaspora), importa, kredita u privatnom sektoru, kao i Direktnih Spoljnih Investicija⁴.

Jedan poseban izazov ostaje negativni trgovački bilans, koji se povećao u 2008 postigavši šifru od 42.6% BDP-a (samo za proizvode). I bilans toka (posle spoljašnje pomoći) ostaje porozan, sa šifrom od oko 22% BDP-a (više detalja za spoljašnji sektor na Kosovu će se ponuditi u nastavku). Ovaj negativni bilans je uglavnom finansiran od spoljašnjih finansijskih pomoći kao i od pošiljki izvana (dijaspora). Ove poslednje su i u 2008 godini obeležile rast za oko 5% (čiji je iznos procenjen ne €452 miliona), ostavši i dalje jedan značajan izvor prihoda za Kosovo.

Visok nivo nezaposlenosti ostaje velika briga za ekonomiju Kosova. Broj osoba koje ulaze na tržište rada ostaje konstantan, negde oko 30,000 godišnje. Sada, registrovanih kao nezaposlenih ima negde oko 350,000 osoba. Norma nezaposlenosti se procenjuje da je veća od 40%. Ali, kao rezultat nekvalitetnih

⁴ Završna deklaracija osoblja MMF-a na Kosovu, datuma 24.06.2009 [online] <http://www.imf.org/external/np/ms/2009/062409.htm>.

podataka za ovaj segment ekonomije kao i visokog učešća neformalne ekonomije na Kosovu, trebaju se uzeti uz veliki oprez.

Kosovo je obeležilo relativno visok nivo inflacije u 2008 godini, postizući 9.4% od 4.4% koliko je bilo u 2007. Ovaj visoki nivo inflacije je evidentno izazvan kao rezultat porasta cena hrane i nafte. Koliki je realni efekat ovog porasta u efektivnoj potražnji nije moguće odrediti kao rezultat nedostatka podataka. Kako god bilo, indikacije su da će u 2009 i narednim godinama cene ostati stabilne.

Za kraj, sektor bankarstva ostaje stabilan, iako je takva održivost teška za održavanje kao posledica poslednjih ekonomskih trendova na svetu. Na drugoj strani, budžet 2008 godine kao i planirani budžet za 2009 godinu su veoma ekspanzivni. Kapitalna potrošnja u 2008 je dvostruko veća u odnosu na 2007. Štaviše, Kosovo je nastavilo sa strukturnim reformama i u 2008 godini. Kosovska Agencija Privatizacije je nastavila sa privatizacijom društvenih preduzeća posle preuzimanja kompetencija od Kosovske Agencije Poverenja. Sada, glavni izazov ostaje privatizacija javnih preduzeća.

4.1 Trgovačka Politika Kosova

Spoljašnja trgovina se računa kao jedan od najvažnijih mehanizama rasta na Kosovu. Iz tog razloga, trgovačka politika ostaje jedna od glavnih instrumenata opšte ekonomske politike. Fundamentalni aspekt u trgovačkoj politici Kosova je orijentacija prema liberalizaciji. Učlanjenje u regionalne mehanizme i šire za olakšanje međunarodne trgovine je jedan od prioriteta ekonomske politike na Kosovu. Proširenje trgovine putem liberalizacije zahteva realizaciju broja aspekata, kao: racionalizacija i izmena importa, olakšanje spoljne trgovine i promocija eksporta. Ovaj pristup je poznat kao integrisana strategija eksporta koja daje podjednaku važnost povećanju nivo konkurentnosti kako na spoljnjem tako i na unutrašnjem tržištu. Ali, liberalizacija kao sama nije dovoljna da stvori sveobuhvatne ekonomske efekte. Postoje mnogi razlozi z to: kao prvo, tržišna politika se mora formulisati, sprovesti i proceniti na način koji će imati prioritet razvoj a ne samo napretke u sektoru spoljne trgovine. Kao drugo, sa ciljem da dobiti od liberalizacije trgovine budu najviši i najstabilniji, ne samo trgovinska politika već i druge politike vezane za spoljnu trgovinu se trebaju dobro shvatiti i voditi. Na kraju, spoljna politika je koncept koji dotiče mnoge sfere ekonomskog i socijalnog života. Stoga, potrebno je stalno poboljšanje kvaliteta institucija, uključujući ovde i podizanje nivoa saradnje i koordinacije relevantnih aktera na Kosovu u sistem spoljne trgovine.

Veliki broj dimenzija koje su vezane za trgovinsku politiku prevazilaze kompetencije MTI-a kao glavne institucije u ovom procesu. Dakle, za realizaciju ove politike će se uključiti i drugi mnogobrojni akteri ekonomskog života Kosova (vladine i nevladine institucije). Stoga u slučajevima kada se u proces trebaju uključiti razni akteri dokument predlaže mere koje se trebaju

preduzeti, dok u slučajevima kada je određena mera samo odgovornost MTI-a, onda ova poslednja uzima na sebe realizaciju te mere. Ovaj dokument predstavlja viziju Kosova u politici spoljne trgovine. Međutim, ovo nije veoma detaljan dokument u smislu mera koje predstavlja za unapređenje spoljnog sektora. Mislilo se da se određena pitanja koje napominje dokument isprate dodatnim dokumentima koje bi navele u detalje predložene mere.

Pravci Trgovinske Politike Kosova su prvo date u kontekstu trgovinskih sporazuma, i kao drugo, u kontekstu politika vezanih za spoljnu trgovinu. Na kraju, načini za osnaživanje institucija vezanih za spoljnu politiku su predstavljeni. U nastavku, pričaćemo za mere koje dokument i Trgovinskih Politika Kosova predviđa u ovim pravcima.

5. Trgovinski sporazumi za dalju liberalizaciju

U kontekstu trgovinskih sporazuma (dakle daljnjeg uključivanja Kosova u proces liberalizacije) postoje tri važna aspekta koji na neki način određuju i trgovinsku politiku jedne zemlje. To su: [1] pristup spoljnim tržištima, gde se većina pregovora (npr. u slučaju učlanjivanja u STO) koncentrišu na zemljoradnju, industriju i usluge; [2] zakonske, institucionalne i regulativne izmene; i, [3] prostor (horizont) stvaranja politika. Što se tiče prvog aspekta, sporazumi slobodne trgovine i posebno učlanjenje u STO bi ponudile Kosovu lak pristup Kosovu na stranim tržištima i sa nižim cenama transakcija. Sa druge strane, to bi značilo sniženje tarifnih i ne-tarifnih barijera za određene kategorije importa. Implikacije oba ova aspekta se reflektuju u ekonomskom rastu, zaposlenju, raspodeli dohodaka, imovine i resursa, i uopšte razvoj ljudskog kapitala. Stoga, veoma je važno napraviti satnicu/plan dalje liberalizacije koja bi služila razvojnim potrebama Kosova, a na kome radi MTI.

Što se tiče drugog aspekta u kontekstu trgovinskih sporazuma, dakle zakonskim, institucionalnim i regulativnim promenama, neke mere će se deformisati: prvo, napraviće se analiza postojećeg zakonskog okvira; zatim će se uporediti postojeći zakonski okvir sa pravilnicima koji se traže u okviru bilateralnih, regionalnih i multi-lateralnih sporazuma (STO) i identifikovaće se praznine; i kao treće, istražiće se fleksibilnost koju nudi svetski trgovinski sistem i da se ta fleksibilnost iskoristi za unapređenje razvojnih ciljeva Kosova.

Što se tiče horizonta stvaranja politika, postoje nekoliko stvari kojima trenutno institucije pružaju pažnju. Neki od predloga su sledeći: povezivanje procesa liberalizacije trgovine sa fleksibilnošću Kosova za formulisanje i sprovođenje razvojnih politika. Vezano za ovo pitanje, diskusije se fokusiraju na makro-ekonomske i sektorne implikacije sporazuma slobodne trgovine. Što se tiče makro-ekonomskih implikacija, pažnja se koncentriše na implikacije ovih sporazuma na javne prihode kao i njihov uticaj na unutrašnje i spoljne investicije.

6. Razvojne politike vezane za spoljnu trgovinu

U nastavku, diskusija će se koncentrisati na dva prioriteta polja, zemljoradničke eksporte (ili zemljoradnju uopšte) i industrijske eksporte (ili industriju uopšte). I u ovom slučaju, predlozi prevazilaze sprovodne mehanizme MTI-ja, stoga i predložene mere uključuju i druge sprovodeće aktere. Takođe treba napomenuti da se predložene mere mogu podeliti prema vremenskom horizontu uticaja. Dakle, sektorna diskusija se može tretirati i u kratkom, srednjem i dugom roku.

Sa ciljem adresiranja eksporta sektora zemljoradnje, radi se na sledećim pitanjima: ograničenja vezana sa ponudom, promene i procesi dodavanja vrednosti, i pristup tržištima i participacija. Što se tiče ograničenja vezanih za ponudu, radi se na pripremi jednog integrisanog programa era koje ciljaju ograničenja na ponudu. Ciljevi ovog programa će biti stvaranje podstreka koje bi ohrabrile investiranje u sektor zemljoradnje, zatim povećanje proizvodnje i eksporta, kao i povećanje konkurentnosti u odnosu sa eksportima zemalja regiona. U drugom slučaju (ili promene i procesi dodavanja vrednosti) MTI će prići ovoj problematici putem započinjanja programa (zajedno sa asocijacijama preduzetnika) za sakupljanje i raspodelu podataka za proizvođače i stvaranje jednog takozvanog "fonda promena" zajedno sa razvojnim partnerima (dakle, donatorima). Na kraju, pristup tržištima i učestvovanje je usko vezano sa kvalitetom proizvoda i zdravstvenim i ambijentalnim standardima. U ovom kontekstu, istražuju se načini za učestvovanje domaćih kompanija u globalnim karikama/lancu vrednosti ciljajući tako pristup na tržišta razvijenih zemalja i ekonomija regiona. U saradnji sa asocijacijama preduzetnika, MTI će stvoriti programe izgradnje kapaciteta za pomoć u sprovođenju standarda u trgovini. Štaviše, MTI će stvoriti kancelarije za informacije koje će nuditi informacije o zahtevima za uključivanje u globalne karike/lance vrednosti sa ciljem promocije iskorišćavanja mogućnosti na dinamičnim tržištima.

Postoje tri povezane mere koje se analiziraju sa ciljem osnaživanja proizvodnih kapaciteta u industrijskim sektorima: podizanje konkurentnosti proizvodnih preduzeća, pomoć u povećanju veličina firmi, i olakšanje pristupa preduzeća faktorima proizvodnje sa ciljem povećanja i podizanja investicionih kapaciteta. Povećanje konkurentnosti firme trebamo gledati iz prizme nivoa konkurentnosti ekonomije u celini i iz nivoa konkurentnosti same firme. Po pitanju prve, preduzimaju se aktivnosti u dva pravca: prvo, poboljšanje osnovne proizvodne infrastrukture sa ciljem stvaranja uslova za održivu proizvodnju; drugo, da se podstakne povećanje među-granične infrastrukture. Sa druge strane, što se tiče konkurentnosti same firme, one trebaju podići produktivnost radne snage putem treninga na radnom mestu i drugih profesionalnih treninga, kao i razmeni najboljih iskustava u procesu proizvodnje. Štaviše, treba izgraditi i tehnološke kapacitete same firme sa

ciljem da ova poslednja bude u mogućnosti da ispuni zahteve i potrebe sadašnjeg globalnog trgovinskog sistema.

Druga dimenzija diskutovana u okviru podizanja eksportnih kapaciteta industrijskog sektora je vezana i sa povećanjem veličina firmi na Kosovu. Realizacija ovoga se omogućuje putem ohrabrivanja Spoljnih Direktnih Investicija kao i putem identifikacije i ohrabrivanja Kosovskih preduzetnika da mobilizuju resurse i započnu velike biznise.

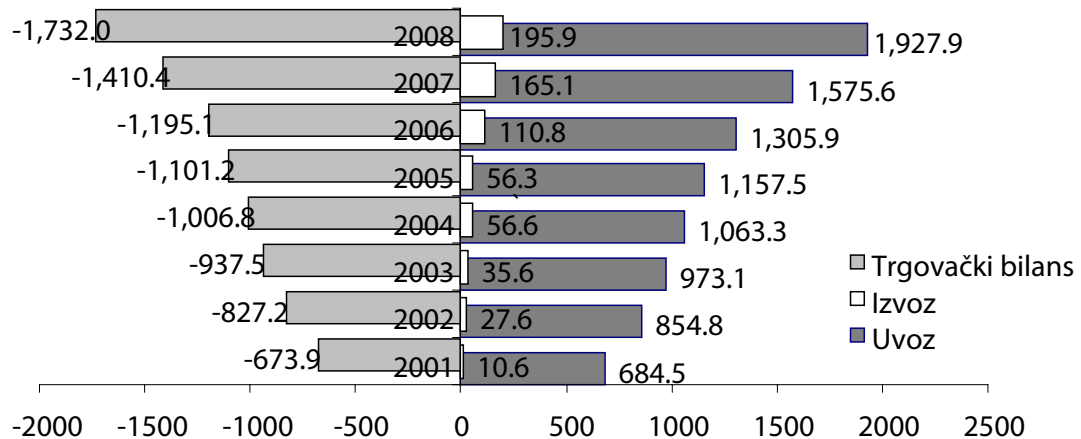
Pristup spoljnim izvorima finansiranja je druga važna dimenzija u kontekstu industrijskog eksporta. Fokus se vrši u dva aspekta: prvo, razvoj i podrška kreditnih organizacija koje su najprilagodljivije za potrebe MSP-a; i drugo, stvaranje informativnih kancelarija koje bi smanjile troškove i suzile informativnu asimetriju između finansijskih institucija i firmi koje apliciraju. Takođe, stvaranju jednog okvira saradnje između finansijskog i privatnog sektora se pridaje pažnja.

Za kraj, treba potencirati da su sve mere predložene iznad u velikoj meri povezane sa performansom institucija, i to ne samo MTI-a već i drugih aktera uključenih u trgovinsku politiku. MTI je identifikovalo dimenzije u nastavku koje treba ciljati: prvo, MTI je svesna za hitnu potrebu za poboljšanje institucionalnih kapaciteta (ljudskih i tehničkih). Drugo, ovo pojačanje institucija na ljudskom i tehničkom aspektu će takođe osnažiti i koordinaciju između MTI-ja i drugih aktera u sistemu. Na kraju, osnažiće se izvori znanja, dakle institucije koje nude informacije i podatke, i njihov posao će biti koordinovan i konsistentan tako da ima koherencije u sistemu.

4.2 Trgovinske Razmene Kosova⁵

Kosovska ekonomija je obeležila oscilacije u rastu u posleratnom periodu. U prvoj godini posle rata, rast je bio veoma veliki ali iz jedne veoma niske osnove. Kasnije, ovaj trend rasta je bilo nemoguće održati i Kosovo u je u narednim godinama obeležilo jedan relativno skroman rast Iako su u ovom periodu preduzeti vrlo važni makro-ekonomski koraci za konsolidaciju Kosovske ekonomije posle višegodišnje stagnacije tokom devedesetih, mnogo indikatora prikazuju sliku sa mnogo izazova nacionalne ekonomije. Jedan od njih je i trgovački bilans Kosova (vidi Figuru u nastavku), čija razlika pre svega prikazuje nizak nivo konkurentnosti Kosovskih proizvoda na spoljašnjem tržištu. Kosovo je ekonomija zavisna u velikoj meri od uvoza (uvoz čini oko 50% BDP-a) i trendovi govore da je u kratkom roku teško očekivati neku veliku promenu.

⁵ Informacije u ovom delu su zasnovane u celosti na publikaciju Statističkog Zavoda Kosova (2009), Spoljašnja Trgovina 2008, Priština, K.G.T.

Figura 1: Trgovački bilans Kosova (2001-2008; u mln. €)

Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

Izvoz je u posleratnom periodu obeležio impresivan rast (preko 60% prosečno godišnje, za period 2001-2008) ali iz jednog veoma niskog početnog nivoa izvoza. Sa druge strane, za isti period, i uvoz je obeležio značajan rast od prosečno 15% godišnje. Ovaj veliki rast uvoza je onemogućio veće pokriće uvoza iz izvoza. U 2008 godini uvoz dostiže šifru od oko 2 milijarde Evra, dok je izvoz približno deset puta niži. Jedan obećavajući prikaz će se prikazati ako se u obzir uzme i takozvani virtualni izvoz – koji uključuje potrošnju stranaca na Kosovu – prema kome izvoz pokriva 20% uvoza (u nacionalnim računima, ovaj deo izvoza se računa kao „izvoz u uslugama“).

Manje od polovine izvoza (44.8%) u 2008 godini je redovni eksport, dok je drugi deo uglavnom izvožen posle unutrašnje obrade.⁶ Preko 4% ukupnog Kosovskog izvoza čini struja. Jedan procenat izvoza je određen za daljnu obradu. Sa druge strane, uvoz je skoro u celosti redovan, dakle oko 95% ukupne vrednosti. Prema podacima u 2008 godini, na Kosovu je uvezena struja u vrednosti od oko € 57.5 miliona, ili oko 10 miliona više nego u 2007 godini (vidi tabelu u nastavku).

⁶ Treba potencirati da su prethodne edicije ovog izveštaja izveštavale samo za redovne izvoze. Zbog konsistencije, od sada i ubuduće će se uključivati izvoz u celosti.

Tabela 1: izvoz i uvoz prema statističkim procedurama (vrednost u .000€)

	2007		2008	
	Vrednost	%	Vrednost	%
Ukupno izvoza	165.112	100,0	198.463	100,0
Redovni izvoz	96.419	58,4	88.928	44,8
Redovni izvoz - struja	12.532	7,6	8.238	4,2
Izvoz za spoljašnju obradu	15.478	9,4	3.031	1,5
Izvoz posle unutrašnje obrade	40.684	24,6	98.267	49,5
Ukupno uvoza	1.576.186	100,0	1.928.236	100,0
Redovni uvoz	1.499.074	95,1	1.829.646	94,9
Redovni uvoz - struja	47.836	3,0	57.424	3,0
Uvoz posle spoljašnje obrade	2.869	0,2	2.932	0,2
Uvoz za unutrašnju obradu	26.408	1,7	38.234	2,0

Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

Što se tiče strukture izvoza, one su uglavnom u formi repro-materijala i nezavršenih proizvoda. Izvozi su dominirani od neobrađenog metala (ili metalni ostaci) i mineralnih proizvoda, koje su u periodu 2002-2008 pokrivale prosečno 60% ukupnog izvoza. Dok je u 2008 godini Kosovo eksportovalo preko €140 miliona ovih dveju grupa proizvoda, što čini oko 75% ukupnog izvoza. Mašinerije i oprema čine jednu komponentu u rastu izvoza Kosova posebno u godinama posle 2005. u 2008, Kosovo je izvezlo preko 4% od ukupnog izvoza, proizvode iz ove kategorije. Isti procenat je i za biljne proizvode. Takođe, i prehrambeni proizvodi pokrivaju jedan značajan procenat izvoza (prosečno preko 10% od 2003 do 2008). Preko 10 miliona Evra su izvezeni prehrambeni proizvodi i razna pića iz Kosova u 2008. U ovom kontekstu treba izdvojiti vino koje se izvozi u Nemačku i mesta u regionu. Dalje, koža i slični proizvodi kao i industrija gume imaju značajno učešće u strukturi izvoza Kosova. Treba napomenuti da su kožni proizvodi jedini proizvodi koji imaju pozitivan trgovački bilans, prevazilazeći uvoze za 73%.

Tabela 2: Izvoz i uvoz u 2008 prema sekcijama harmonizovanog sistema (vrednost u .000€)

	Eksport		Import		Bilans	
	Vrednost	%	Vrednost	%	Razlika	Eks./Imp.
Živa stoka i slični proizvodi	1,158	0.58	85,426	4.43	-84,268	1.36
Biljni proizvodi	8,986	4.53	103,634	5.37	-94,648	8.67
Masti	23	0.01	22,719	1.18	-22,696	0.10
Spremljena hrana, piće, duvan	10,597	5.34	261,917	13.58	-251,320	4.05
Mineralni produkti	18,669	9.41	378,629	19.64	-359,960	4.93
Proizvodi hemijske industrije	1,773	0.89	138,783	7.20	-137,010	1.28
Plastika guma i proizvodi od njih	6,476	3.26	86,082	4.46	-79,606	7.52
Koža i njeni proizvodi	4,861	2.45	2,801	0.15	2,060	173.55
Drvo i drveni artikli	1,730	0.87	41,685	2.16	-39,955	4.15
Papir i njegovi proizvodi	1,099	0.55	39,012	2.02	-37,913	2.82
Tekstil i tekstilni proizvodi	2,536	1.28	63,982	3.32	-61,446	3.96
Cipele	102	0.05	18,275	0.95	-18,173	0.56
Arti. Od kamena, algi, keramike i stakla	1,460	0.74	67,195	3.48	-65,735	2.17
Perle, kamen od vrednosti, metali od vrednosti	91	0.05	1,008	0.05	-917	9.03
Osnovni metali i njihovi proizvodi	124,774	62.87	179,625	9.32	-54,851	69.46
Mašinerija, mehanička oprema i elektronika	8,789	4.43	239,927	12.44	-231,138	3.66
Transportna sredstva	2,342	1.18	131,148	6.80	-128,806	1.79
Optički, medicinski, fotografski, i muzički instrumenti,	652	0.33	21,410	1.11	-20,758	3.05
Oružje i municija	0	0.00	368	0.02	-368	0.00
Razni proizvedeni artikli	2,345	1.18	44,512	2.31	-42,167	5.27
Umetnička dela	0	-	100	0.01	-100	0.00
					-	10.29
	198,463	100.00	1,928,236	100.00	1,729,773	

Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

Figura u nastavku pokazuje strukturu eksporta 2008 godine datu u još više detalja. Kako se vidi, najveći deo Kosovskog izvoza je iz mineralne osnove. Preko 50% kosovskog izvoza je u formi gvožđa i čelika, neobrađenog, ili preko €100 miliona. Zatim bakar i aluminijum su druge važne komponente u izvozu Kosova sa više od €11 miliona izvezeno. Takođe, goriva čine još jedan značajan izvozni proizvod. Sa značajnim učešćem u izvozu Kosova su i električni proizvodi, pića, proizvodi od gume, neobrađena koža i drugi proizvodi.

Sa druge strane, u posleratnim godinama, potrošna dobra su činila najveći deo importa Kosova. Učešće prehrambenih proizvoda je dominirala uvoz od završetka 1999, pokrivajući prosečno 21% ukupnog (za period 2002-2008). Ovo učešće je bilo i veće u prvim posleratnim godinama, što je i razumljivo imajući u vidu potrebe naroda posle rata i ekonomski kolaps Kosova. 2004 godina obeležava supstancijalnu promenu u strukturi uvoza kojim slučajem ostala dobra zamenjuju prehrambene proizvode kao najtraženije iz tržišta uvoza. Njihovo mesto zauzimaju mineralni proizvodi kao i mašinerija i oprema. U strukturi uvoza Kosova zadnjih godina, značajno učešće imaju i prevozna sredstva, proizvode koji su deo industrije gume kao i hemijske proizvode. Ova promena je indikativna za jednu novu tendenciju oživljavanja i osnaživanja proizvodnog sektora Kosova.

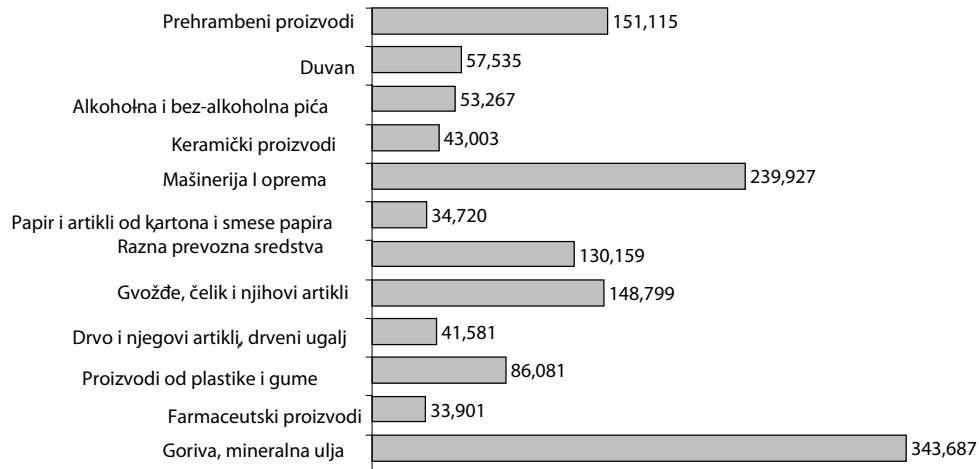
Figura 2: najveći izvozi prema člancima (2008 u 000€)



Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

U 2008, prehrambeni proizvodi još uvek ostaju jedna od glavnih komponenti u strukturi uvoza na Kosovu, sa oko 8% od totala. Sada najveće učešće u uvozu Kosova zauzimaju nafta i njeni proizvodi, sa učešćem od oko 18% od totala ili €350 miliona u vrednosti. Veoma je ohrabrujuća činjenica da drugo mesto u strukturi uvoza na Kosovu čine mašinerija i oprema sa oko € 240 miliona uvoza, ili 12.5% uvoza. Druge važne grupe proizvoda u strukturi uvoza su i gvožđe i čelik, prevozna sredstva, proizvodi od gume i plastike, duvan, pića, drvo, keramika i druge.

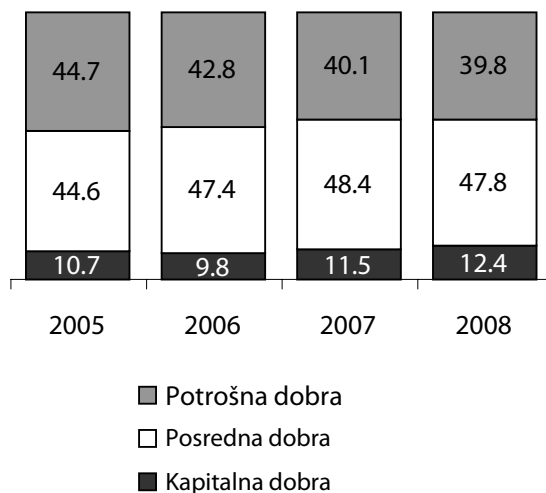
Figura 3: Glavni uvozi prema članovima (2008, u 000€)



Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

U ovom kontekstu, treba diskutovati i figuru u nastavku, koja predstavlja uvoz prema opštim kategorijama proizvoda, dakle prema potrošnim proizvodima, posrednim i kapitalna dobra. Kako se vidi iz grafikona trendovi su veoma pozitivni u godinama od 2005 do 2008. Uvoz kapitalnih dobara i proizvoda za daljnju obradu zamenjuju potrošne proizvode. Od 2005 do 2008 uvoz potrošnih dobara je doživelo pad od 4.9%, na dobrobit kapitalnih dobara i onih posrednih. Ova kvalitativna promena je indikativ za jedan novi trend u Kosovskoj ekonomiji koji cilja oživljavanje i osnaživanje proizvodnog sektora na Kosovu. Takođe, ovo je indikacija da postoji jedan proces zamene uvoza. U realnosti prikazuje tendenciju porasta konkurentnosti ekonomije Kosova na spoljnjem tržištu.

Figura 4: Uvoz prema širokim kategorijama proizvoda, % totala



Izvor: Centralna Banka Kosova (2009)

Struktura eksporta i uvoza prema trgovinskim partnerima je data u Tabeli 3. EU i zemlje članice CEFTA su glavni partneri Kosova u spoljnoj trgovini. Preko $\frac{3}{4}$ uvoza i izvoza su realizovane sa ovim grupama zemalja u toku perioda 2003 - 2008 (situacija je ista i pre 2003). Što se tiče trgovine a zemljama CEFTA-e, evidentno je da veze sa bivšim Jugoslovenskim zemljama ostaju uske. U gore-pomenutom periodu, Makedonija i Srbija su glavni regionalni partneri pokrivajući tako oko $\frac{1}{3}$ izvoza, odnosno uvoza Kosova. Druge zemlje imaju niže učešće, važnost Albanije kao trgovačkog partnera je u rastu posebno posle ratifikacije i funkcionalizacije Sporazuma Slobodne Trgovine iz 2004 godine. Druge zemlje regiona nemaju značajno učešće u trgovačkim razmenama sa Kosovom.

Tabela 3: Glavni trgovački partneri (u %)

		2003	2004	2005	2006	2007	2008
BE	<i>Eksport</i>	41.7	29.3	38.8	38.2	42.6	47.8
	<i>Import</i>	28.4	39.9	38.0	34.8	35.2	36.2
CEFTA	<i>Eksport</i>	51.3	41.6	53.0	46.7	41.3	30.9
	<i>Import</i>	45.6	34.7	38.0	41.1	36.7	37.5
Drugi	<i>Eksport</i>	7.0	29.1	8.2	15.1	16.1	21.3
	<i>Import</i>	26.0	25.4	24.0	24.1	28.1	26.2

Izvor: Statistički Zavod Kosova (2009)

Što se tiče razmene sa zemljama EU-a, Italija predvodi kao najatraktivnija zemlja za izvoz, pokrivajući oko 30% izvoza Kosova u EU, prosečno od 2003 do Maja 2008. Posle Italije, Nemačka i Grčka se ređaju kao druga i treća, iste zemlje su i glavni izvori uvoza (pričamo za isti napomenuti period) ali u drugom poretku: Nemačka je zemlja EU iz koje se najviše uvozi, praćena Grčkom i Italijom. U kategoriji ostalih zemalja (vidi Tabelu 1), iako sa manjim učešćem, glavni partneri su Turska i Švajcarska po pitanju izvoza, i Kina i Turska po pitanju uvoza.

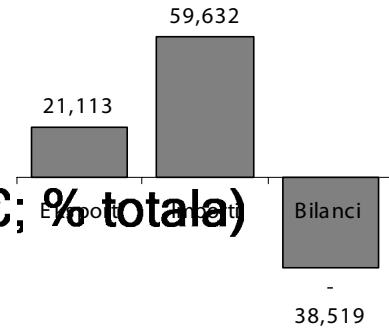
I u 2008 godini struktura spoljnih razmena se ne menja supstancijalno, bar po pitanju uvoza (vidi Figure u nastavku). I dalje je glavni uvoznik Makedonija sa 18% ukupnog uvoza Kosova. Nafta i njeni derivati su bili glavni produkti uvoženi iz Makedonije. Štaviše, iz Makedonije su se uvozili i proizvodi od čelika i gvožđa, kao i prehrambeni proizvodi i pića. Posle Makedonije, dolaze mesta kao Srbija i Nemačka sa više od 10% ukupnog uvoza (10.8% Srbija i 10.2% Nemačka). Glavni proizvodi uvoženi iz Srbije su proizvodi građevinske industrije. Ostali proizvodi uvoženi iz Srbije tokom 2008 godine su prehrambeni proizvodi, bezalkoholna pića, đubriva, papir i druge. Dalje Turska i Kina pokrivaju preko 13% Kosovskog uvoza (6.7% Turska i 6.3% Kina). Druge značajne zemlje u strukturi uvoza su takođe i Grčka, Slovenija, Albanija i druge zemlje. Iz Grčke se u 2008 uvozila uglavnom nafta i njeni

derivati, voće, aluminijum, đubriva; dok su se iz Albanije uvozili proizvodi od gvožđa i čelika naftni derivati, nameštaj, dok se vršila i razmena struje. I Italija ima relativno visok procenat u uvozu Kosova sa 4%. Iz Italije se uvezio građevinski materijal, strukture iz osnove gvožđa, transportna sredstva, električna oprema i drugo.

	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	1,420	5.1	48,077	5.6	-46,657
2003	1,798	5	8,996	0.9	-7,198
2004	1,793	3.2	20,237	1.9	-18,444
2005	5,784	10.3	18,093	1.6	-12,309
2006	12,645	11.4	23,108	1.8	-10,463
2007	20,799	12.6	35,262	2.2	-14,463
2008	21,113	10.6	59,632	3.1	-38,519

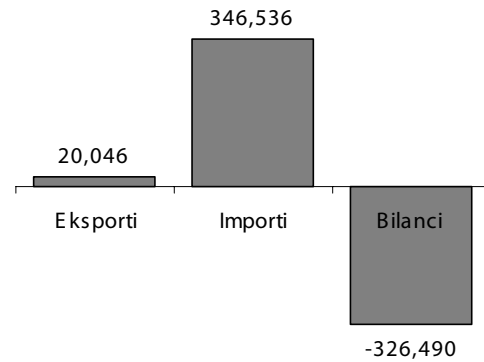
Albanija (000€; % totala)

Razmene u 2008 godini **Figura 5: Glavna izvori**



	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	3,396	12,3	146,205	17,1	-142,809
2003	6,945	19,5	141,735	14,6	-134,790
2004	9,641	17,0	149,218	14,0	-139,577
2005	10,828	19,2	220,148	19,0	-209,320
2006	9,734	8,8	257,754	19,7	-248,020
2007	17,384	10,5	237,895	15,1	-220,511
2008	20,046	10,1	346,536	18,0	-326,490

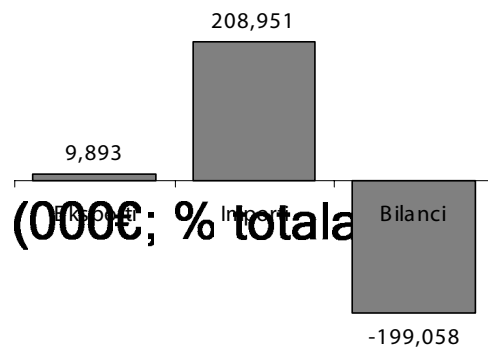
Razmene u 2008 godini



	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	4,745	17.2	193,840	22.7	-189,095
2003	6,754	19.0	156,410	16.1	-149,656
2004	10,060	17.8	161,281	15.2	-151,221
2005	8,158	14.5	152,257	13.2	-144,099
2006	20,910	18.9	191,053	14.6	-170,143
2007	19,280	11.7	222,534	14.1	-203,254
2008	9,893	5.0	208,951	10.8	-199,058

Razmene u 2008 godini

Makedonija (000€; % totala)



: Statisticki Zavod Kosova (2009)

	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	199	0.7	55,424	6,5	-55,225
2003	1,776	5.0	72,905	7,5	-71,129
2004	4,262	7.5	68,515	6,4	-64,253
2005	5,522	9.8	44,027	3,8	-38,505
2006	3,914	3.5	37,614	2,9	-33,700
2007	8,400	5.1	63,737	4,0	-55,337
2008	10,851	5.5	81,403	4,2	-70,552

Grcka (000€; % totala)

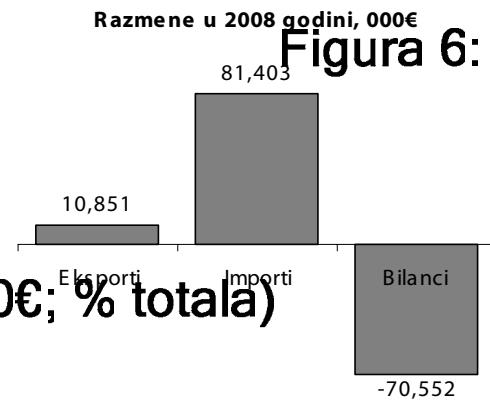
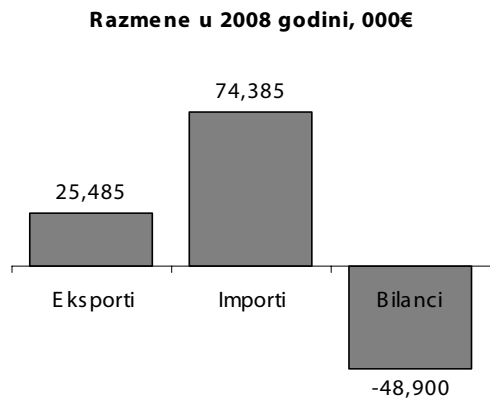


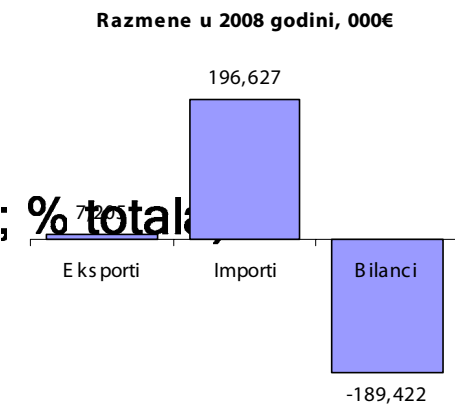
Figura 6: Glavna uvo

	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	7,525	27.3	25,818	3,0	-18,293
2003	6,245	17.5	35,625	3,7	-29,380
2004	5,536	9.8	44,525	4,2	-38,989
2005	5,668	10.1	49,555	4,3	-43,887
2006	12,654	11.4	52,461	4,0	-39,807
2007	9,672	5.9	57,678	3,7	-48,006
2008	25,485	12.8	74,385	3,9	-48,900



	Eksporti	%	Importi	%	Bilanci
2002	2,486	9.0	33,207	3.9	-30,721
2003	3,793	10.6	54,123	5.6	-50,330
2004	3,262	5.8	78,247	7.4	-74,985
2005	5,965	10.6	123,763	10.7	-117,798
2006	3,952	3.6	122,652	9.4	-118,700
2007	16,190	9.8	155,011	14.8	-138,821
2008	7,205	3.6	196,627	10.2	-189,422

Italija (000€; % totala)



: Statisticki Zavod Kosova (2009)

Ali, 2008 je obeležila jednu značajnu promenu u kontekstu destinacija Kosovskog izvoza. U ovoj godini, Belgija i Indija su postale dve glavne destinacije izvoza, i to kao rezultat aktivnosti kompanija proizvođača osnovnog metala (gvožđa i nikla). Belgija i Indija su u 2008 apsorbirale oko 25% Kosovskog izvoza. Ali, kako izgleda, ovaj trend neće moći da se nastavi pošto ima indikacija da su ove kompanije pogođene globalnom finansijskom krizom. Podaci govore da je Kosovo u Januaru 2009 izvezlo € 1.3 miliona u Indiju, dok su u Februaru izvozi u ovu zemlju nula. U oba meseca, eksporti u Belgiju su ravni nuli. U 2008, u prva dva meseca godine Kosovo je izvezlo u ove dve zemlje € 9.6 miliona.

Druge izvozne destinacije Kosovskih proizvođača u 2008 su i Italija sa 12.8%, Albanija sa 10.6%, i Makedonija sa 10.1%. u ove tri zemlje uglavnom su se izvozili proizvodi iz baze metala, neobrađena koža, zemljoradnički proizvodi, električna oprema, pića i drugi proizvodi. Druge dve značajne destinacije izvoza su Grčka sa 5.5% od totala izvoza i Srbija sa 5.0%. Glavni proizvodi izveženi u Srbiju su cevi, dok su u Grčku izvoženi proizvodi od osnove metala i drugi mineralni proizvodi.

Godišnji izveštaj o spoljnoj trgovini Kosova je pripremljen od strane Odeljenja za Trgovinu, pri Ministarstvu za Trgovinu i Industriju. MTI zahvaljuje g. Petrit Gashi-ju za ponuđenu ekspertizu u toku pripreme ovog izveštaja.

U ovom izveštaju, izvor podataka za spoljni sektor Kosova je Zavod za Statistike Kosova. Podaci predstavljeni u ovom izveštaju uključuju totalne šifre izvoza i uvoza. Svi pokušaji su preduzeti kako bi se osigurala tačnost podataka. Ali, ovi podaci se pregledaju stalno, i svaka eventualna ispravka će se predstaviti u sledećim izveštajima.

Molimo vas da pitanja i komentare usmerite na sledeće adrese:

Ministarstvo Trgovine i Industrije
Odeljenje Trgovine
Ul. Muharrem Fejza bb.
Bolnički kvart
10000 Prishtina
Kosovo

Tel. +381 (0) 38 200 36 519

Fax. + 381 (0) 38 212 807

<http://www.mti-ks.org/>